

מאורות השבת

שע"י המכון התורני ירושלים

עקב - תשפ"ו | גליון 225 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

מן הפרשה

אהבת ה' על ידי הליכה בדרכיו - חיצוניות מעוררות את הפנימיות

מחשבותינו ולהיות בהן כל עסקינו להטיב לנו באחריתנו, כי מתוך הפעולות הטובות אנחנו נפעלים להיות טובים וזוכים לחיי עד. ורמזו ז"ל על זה (מנחות מג, ב), באמרם כל מי שיש לו מזוזה בפתחו וציצית בבגדו ותפלין בראשו, מובטח לו שלא יחסא, לפי שאלו מצוות תמידיות, ונפעל בהן תמיד.

וכן האריך בזה ה"מסילת ישרים" (פרק ז), בביאור חלקי הזריזות. וז"ל: 'ואולם האדם אשר אין החמדה הזאת לוהטת בו כראוי, עצה טובה היא לו שיזדרז ברצונו, כדי שימשך מזה שתולד בו החמדה בטבע, כי התנועה החיצונה מעוררת הפנימית, ובודאי שיותר מסורה בידו היא החיצונה מהפנימית. אך אם ישתמש ממה שבידו, יקנה גם מה שאינו בידו בהמשך, כי תולד בו השמחה הפנימית והחפץ והחמדה מכח מה שהוא מתלהט בתנועתו ברצון'.

מבואר בדברי רבותינו שעל ידי פעולות חיצוניות מתעוררת בלב האדם התשוקה לעבודת ה'. ולפי זה מובן היטב גם מה שכתבה התורה את ענין האהבה לאחר ההליכה "בכל דרכיו", שלפעמים הדרך היא להיפך, שההליכה "בכל דרכיו" מביאה לידי "אהבה", כיון שהחיצוניות מעוררות את הפנימיות.

ולכן ידע האדם שאפילו אם לא הגיע למדרגה גדולה של אהבת ה', יש לו עצה לעשות פעולות טובות, אף כשהוא עושה אותם שלא לשמה. שעל ידי זה תולד בו השמחה והחשק לעבוד את ה', כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות, ומתוך שלא לשמה יבוא לשמה, ויבוא לקיים את המצוות מתוך חשק ואהבה.

(עץ החיים - רבי חיים מינץ)

שמחה והארת פנים בתורה

מהתם לארעא דישאל קרא באורייתא עד דהוי אנפוי נהירין כשמשא וכד הוו קיימין קמיה כל אינון דלעאן באורייתא, הוה אמר דא אשתדל באורייתא לשמה, ודא לא אשתדל לשמה, והוה צלי על ההוא דאיתעסק לשמה דליהוי הכי תדיר ויזכי לעלמא דאתי, וצלי על ההוא דלא איתעסק בה לשמה, דייטי לאתעסקא בה לשמה ויזכי לחיי עלמא.

הרבה דברים נלמד מדברי הזוהר הנ"ל. (א) שרבי חייא כאשר היה התם [בבבל] לא היו פניו מאירים

"ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך וכו' ללכת בכל דרכיו ולאֹהֲבָה אוֹתוֹ" (דברים י, יב).

הנה בפסוק זה כתוב בתחילה ההליכה בכל דרכיו, ורק אח"כ אהבת ה'. ואילו בסוף הפרשה (יא, כב) כתוב הסדר להיפך - "לֹאֲהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיכֶם לִלְכֹת בְּכָל דְּרָכָיו", שבתחילה נצטוו על אהבת ה' ואחר כך על ההליכה בדרכיו.

ולכאורה הסדר של הפסוק שבסוף הפרשה מובן יותר, שמי שהוא אוהב את ה', רוצה לילך בכל דרכיו. אבל הסדר שכתוב כאן, שהוא להיפך - בתחילה ההליכה בכל דרכיו, ורק אח"כ אהבת ה' - לכאורה צריך ביאור.

ונראה בביאור הענין על פי מש"כ בספר החינוך (מצוה טז - שלא לשבור עצם מן הפסח): 'דע, כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עוסק בהם אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות, ואפילו שלא לשם שמים, מיד ינטה אל הטוב, ומתוך שלא לשמה בא לשמה, ובכח מעשיו ימית היצר הרע, כי אחרי הפעולות נמשכים הלבבות. ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור ולבבו ישר ותמים, חפץ בתורה ובמצות, אם יעסוק תמיד בדברים של דפי, כאלו תאמר דרך משל שהכריחו המלך ומנהו באמנות רעה, באמת אם כל עסקו תמיד כל היום באותו אמנות, ישוב לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת שכל האדם נפעל כפי פעולותיו, כמו שאמרנו. ועל כן אמרו חכמים ז"ל (מכות כג, ב) 'רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות' כדי להתפס בהן כל

"וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן" וגו' (דברים ז, יב).

ז"ל הזוהר: 'רבי אלעזר אמר, זכאין אינון צדיקיא דידעי אורחוי דקב"ה למיזל בהו, בגין דאינון משתדלי באורייתא ימא וליליא. דכל מאן דאשתדל באורייתא יומי ולילי אחסין תרין עלמין, עלמא דלעילא ועלמא תתא וכו', מאן דאזיל לימינא דאורייתא, ארכא דחיין איהי לעלמא דאתי, דזכי תמן ליקרא דאורייתא, דאיהו יקרא וכתרא לאתעטרא על כלא, דכתרא דאורייתא בההוא עלמא איהו וכו' דהא רבי חייא כד אתא

מסורת האבות

"וְהָיָה עֵקֶב תִּשְׁמְעוּן אֶת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וְשִׁמְרֵתֶם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֹסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם" (דברים ז, יב). היינו שתלכו עקב אחר עקב, כאב כבן כאם כבת, במסורת האבות, אזי "ושמר ה' לך את הברית ואת החסד". וזוהי הברכה האמיתית לכולנו!

(רבי אליעזר סילבר, אב"ד סינטי וזקן הרבנים באמריקה)

הברכה הגדולה ביותר

"בְּרוּךְ הַיְהִי מִכָּל הָעַמִּים לֹא יְהִי בְךָ עֵקֶר וְעֵקֶרָה וּבְבִקְמָתָךְ" (דברים ז, יד).

שגור היה בפומיה של רבי יוסף שלמה כהנמן הגאב"ד דפוניבז' מאמרם ז"ל בבכורות (מד, ב): "לא יהיה בך עקר ועקרה" - מן התלמידים, שלפום ריהטא יש לתמוה, מפני מה הוציאו חז"ל מקרא זה מידי פשוטו שמדבר בעקרות מבנים, והשיאו אותם לתלמידים.

אלא, שאם היתה כוונת הכתוב לברכת פרי בטן כפשוטה, הלא מצינו בישעיהו שיש דבר ש"טוב מבנים ומבנות", ואם כן מדוע אינו מברכ הקב"ה בטוב זה?!

אמור מעתה כוונת הכתוב בודאי לתלמידים, והבטחה זו שלא יהיו חכמי ישראל עוקרים מתלמידים הרי היא ברכה שאין למעלה ממנה, הבטחה נצחית היא לעם ישראל שלא תפסק מוהם לעולם שלשלת מנחילי נוחלי מורשה, רבנן ותלמידיהם!

מהותה של ארץ ישראל

"אֶרֶץ חֹטֵה וְשֹׁעֵרָה וְגִפְן וְתֵאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדִבְשׁ" (דברים ח, ח).

אמר רב חנין, כל הפסוק הזה לשיעורין נאמר (סוכה ה, ב).

ביאור הדבר הוא, דכל יסודה ומהותה של ארץ ישראל היינו התורה, ואפילו בהני דברים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, הרי עיקר ויסוד הדבר היינו השיעורין של תורה.

(רבי יוסף שלמה כהנמן הגאב"ד דפוניבז')

בקדושה ובטהרה

"וְאִכְלֹתָ וְשִׁבַּעְתָּ וּבִרְכַּת אֱתֵי ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאֶרֶץ הַטֶּבֶה אֲשֶׁר נָתַן לְךָ" (דברים ח, י).

הנה בברכת מעין שלוש אומרים 'בקדושה ובטהרה', אבל בברכת המזון לא מזכירים דבר זה, והדבר צריך הסבר. והטעם בזה ביאר האדמו"ר מקמארנא, כי ברכת המזון פשוט שיהיה בקדושה וטהרה, שהרי נוטלים מים אחרונים ולובשים כובע ומברכים בכוונה, משא"כ בעל המחיה שחוטפים אותו - בזה צריכים לאמרו...

(רבי שלמה זלמן אויערבאך)

וזהו הגורם להורקת פניו ורק ע"ז שהמשיך אותו לדברי תורה השפיע עליו שיתיישב ברוחו, וזה הועיל עד כדי כך שקבל על עצמו שיותר לא ירדוף אחרי ההרהורים הרעים. למדנו כאן את החשיבות הגדולה שיש בדברי תורתו של רב גדול וחכם, רב בדרגה זו משפיע על התלמיד שילמד תורה בטהרה, ודוק.

ב"אור החיים" מבאר את הענין שאמרו חז"ל שכל מקום שכתוב "והיה" זה לשון שמחה, והוא מפרש: 'עוד נתכוון שצריך שילמד התורה בשמחה ולא בעצבון, כי דברי תורה אסורים לאבל'. וזה באור נפלא, שקיום המצוות ולימוד התורה צריכים לקיימם בשמחה, וזה מראה על רצונו הגדול והתשוקה לקיום המצוה, כאשר הוא מקיימה בשמחה. ומה שהוא מוסיף 'כי דברי תורה אסורים לאבל', אולי רוצה לומר, שהטעם שדברי תורה אסורים לאבל, זה רק אם הלומד הוא שמח, ואבל אסור בשמחה ואם הוא איש שאינו שמח בדברי תורה, אולי מותר גם לאבל. וצ"ע.

(נתיבי חיים - רבי חיים אלעזרי)

כשמש, ורק בעליתו לארץ הק' ולמד שם תורה התחילו פניו להאיר כשמש. ב) שהלומד תורה פניו משתנים, ויש הבדל בין לומד לשמה, לבין לומד שלא לשמה. ג) שצדיקים גדולים ביכולתם לראות את 'תוכו' של התלמיד חכם, וכמו שכתוב "חֲכָמָת אָדָם תֵּאִיר פָּנָיו" (קהלת ה, א) [ראה שם בתרגום ובמדרש רבה]. ד) לא רק שהצדיק רואה ומכיר את הלומד תורה ע"י ראית פניו, אלא הוא גם מתפלל בשביל הלומד לשמה שימשיך את זה גם להבא ויזכה לעוה"ב, ובשביל זה שלא זכה ללמוד לשמה הוא מתפלל שהשי"ת יסייע לו לזכות וללמוד לשמה.

עוד מסופר שם בזהר על רבי חייא: "ומא חד חמא חד תלמיד דהוה לעי באורייתא ואנפוי מוריקן, אמר ודאי מהרהר בחטאה איהו דנא, אחיד לי לקמיה ואמשיך ליה במילין דאורייתא עד דאתישב רוחיה בגויה. מן ההוא יומא ולהלאה שוי על רוחיה דלא ירדף בתר אינון הרהורין בישינ וישתדל באורייתא לשמה'. רואים כאן כמה גדול כוחו של הצדיק. רבי חייא הבין שאם לתלמיד זה 'פניו מוריקין' בטח שיש בו הרהורי עבירה

מן המדרש

מדרש רבה עקב ג ד

דבר אחר "וְשֹׁמֵר ה' אֱלֹהֶיךָ לֶךָ" (דברים ז, ב), מהו "וְשֹׁמֵר", אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָן, כָּל מֶה שִׁישְׁרָאֵל אוֹכְלִים בְּעוֹלָם הַזֶּה מִכַּח הַבְּרִית שֶׁבְּרַכְתָּם בְּלָעַם הָרָשָׁע, אֲבָל בְּרִכּוֹת שֶׁבְּרַכְתָּם אוֹתָן הָאֲבוֹת מְשַׁמְרִין הֵן לְעֵתִיד לָבוֹא, שְׁנֹאֲמַר "וְשֹׁמֵר ה' אֱלֹהֶיךָ" וגו'.

דבר אחר, אָמַר רַבִּי חֵלְבּוֹ לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה לְיִתּוֹם שֶׁהָיָה מִתְגַּדֵּל אֶצֶל בַּעַל הַבֵּית, הָיָה אוֹכֵל מִשְׁלוֹ וְשׁוֹתָה מִשְׁלוֹ וּמִתְכַּסֶּה מִשְׁלוֹ, וְלִמְדוֹ אֲמָנוּת, אוֹתוֹ הֵיטוֹם אוֹמֵר כָּל מֶה שֶׁאֵינִי אוֹכֵל וְשׁוֹתָה וּמִתְכַּסֶּה מִתּוֹךְ שְׁכָרִי הוּא מְחַשְׁבּוֹ. אָמַר לוֹ אוֹתוֹ בַּעַל הַבֵּית, חַיִּיךָ, כָּל מֶה שֶׁאַתָּה אוֹכֵל וּמִתְכַּסֶּה, בְּכַח חֲבִית שֶׁל מִים שֶׁאַתָּה מְמַלֵּא לִי, בְּכַח עֵץ אֶחָד שֶׁאַתָּה מְבַקֵּעַ לִי, אֲבָל שְׁכָרְךָ צָרוּר וּמִנּוּחַ לֶךָ. כִּךְ כָּל מֶה שִׁישְׁרָאֵל אוֹכְלִים בְּעוֹלָם הַזֶּה בְּכַח הַיְסוּרִים שֶׁהֵן בָּאִין עֲלֵיהֶם, אֲבָל שְׁכָרָן צָרוּר וּמְשַׁמֵּר לְעֵתִיד לָבוֹא, שְׁנֹאֲמַר: וְשֹׁמֵר ה' אֱלֹהֶיךָ לֶךָ וגו'. ומהו אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד, אָמַר רַבִּי חֵיָא, שְׁלֹשָׁה מִדּוֹת טוֹבוֹת יֵשׁ בִּידֵי יִשְׂרָאֵל, וְאֵלוֹ הֵן: בִּישְׁנִים וְרַחֲמָנִים וְגוֹמְלֵי חֲסִדִּים. בִּישְׁנִים מִנֵּין, שְׁנֹאֲמַר "וּבְעֶבֶר תִּהְיֶה יְרֵאָתוֹ עַל פְּנִיכֶם" (שמות כ, יז). רַחֲמָנִים מִנֵּין, שְׁנֹאֲמַר "וְנָתַן לֶךָ רַחֲמִים וְרַחֲמָן" (דברים יג, יח). גּוֹמְלֵי חֲסִדִּים מִנֵּין, שְׁנֹאֲמַר "וְשֹׁמֵר ה' אֱלֹהֶיךָ לֶךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד".

דבר אחר - עוד יש לדרוש את המשך הפסוק בדומה למה שנדרש לעיל, ששכר המצוות ישולם כולו לעתיד לבוא, ולא נהנים ממנו מאומה בעולם הזה, שנאמר בפרשתנו "וְשֹׁמֵר ה' אֱלֹהֶיךָ לֶךָ", ויש לדקדק, מהו הביאור בתיבת ושמר, וכי איזו שמירה יש בזה. אלא אמר רבי שמואל בר נחמן, כל מה שישיראל אוכלים ונהנים בעולם הזה, אינו אלא מכח [מחמת] הברכות שברכם בלעם הרשע, כי מאחר ואין לו חלק לעולם הבא, ממילא אין כח בברכותיו לחול כי אם בעולם הזה. אבל הברכות שברכו אותן האבות, הרי משמרין הן עבורם לעתיד לבוא. נמצא שאין ישראל מפסידים מאומה מאותם ברכות בזמן שהם נהנים בטובת העולם הזה. וזה מה שנאמר "וְשֹׁמֵר ה' אֱלֹהֶיךָ לֶךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁפַּע לְאַבְרָהָם וגו'", שזכות האבות והברכות שנתברכו על ידם, הרי הם שמורים בשלימות לעתיד לבוא.

דבר אחר [דרך אחרת] לבאר מהו השכר שישיראל אוכלים בעולם הזה ואינו גורע משכרם לעתיד לבוא: אָמַר רַבִּי חֵלְבּוֹ לְבָאָר בְּדֶרֶךְ מִשְׁל, לְמָה הַדָּבָר דּוֹמֶה, לִיתּוֹם שֶׁהָיָה מִתְגַּדֵּל אֶצֶל בַּעַל הַבֵּית, וְכָל צָרְכּוֹ הָיוּ מוֹטְלִים עַל בַּעַל הַבֵּית, שֶׁהָיָה הֵיטוֹם אוֹכֵל מִשְׁלוֹ [משל בעל הבית], וגם שותה משלו, ומתכסה במלבושים משלו, וכמו כן למדו בעל הבית אמונות כדי שיוכל להשתכר בה לעתיד. ובינתיים היה עובד אצל בעל הבית באותה אומנות. ואותו היתום היה אומר, כל מה שאני אוכל ושותה ומתכסה בודאי מתוך שכרי על עבודתי הוא מחשבו, שכן לולי עזרתו של בעל הבית לא היה כלום בידי, ואם כן די לי שהוא מחייני [מאכילני, משקני, מלבישני ומלמדני אומנות], ושוב לא מגיע לי כל שכר על עבודתי. אולם בעל הבית היה איש הגון ונאמן לתת לו את שכר עבודתו, ואמר לו בעל הבית, חייך [נשבע אני לך] שכל מה שאתה אוכל, שותה ומתכסה משלי, אינו מחשבון שכר מלאכת האומנות שאתה עושה עבורי, אלא בכח [בשביל] חבית אחת של מים שאת ממלא לי, ובכח [בשביל] עץ אחד שאתה מבקע לי שהם עבודות הבית שאתה טורח וסובל בשבילי, אבל שכרך על מלאכת האומנות שהנך עושה, הרי הוא צרוּר ומנח לך [עבורך] אצלי, ואתנה לך לכשתגדל, אפילו שהכל היה בעזרתי.

כך הוא גם בנמשל, שה' נותן לאדם את הכח לעשות חיל והוא מאכילו, משקהו ומכסהו במלבושים. ואף על פי כן כל מה שישיראל אוכלים ונהנים בעולם הזה, אינו אלא בכח [בעבור] היסורים שהן באין עליהם בעולם הזה עד שמרחם עליהם ה' ונותן להם כל טוב. אבל שכרן על מעשי המצוות שעשו, אף שהוא רק בעזרת ה', מכל מקום הרי כולו צרוּר ומשמר בעבורם לעתיד לבוא. וזה מה שנאמר כאן "וְשֹׁמֵר ה' אֱלֹהֶיךָ לֶךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד וגו'".

המדרש ממשיך לבאר את הפסוק: ומהו הפירוש של המשך הפסוק "אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד", מהי ה'ברית' ומהו ה'חסד'. אלא הפירוש הוא, על פי מה שאמר רבי חייא, שלשה מדות טובות יש ביד ישראל שהם ירושה מאבותיהם, ואלו הן: בישנים מיראת ה', ורחמנים בלבם על הבריות, וגומלי חסדים במעשיהם. בישנים - מנין שיש בישראל מידה זו מאבותיהם, שנאמר בקבלת התורה "וּבְעֶבֶר תִּהְיֶה יְרֵאָתוֹ עַל פְּנִיכֶם" - שהיראה שבלב ניכרת על הפנים, שכובש את פניו מתוך בושה מחמת היראה, ואת זה קיבלו ישראל בעת קבלת התורה והורישוהו לבניהם אחריהם. רחמנים - מנין שישיראל ירשו מידה זו מאבותיהם, שנאמר "וְנָתַן לֶךָ רַחֲמִים וְרַחֲמָן" - יתן לך ה' את מידת הרחמים, מלבד מה שהוא עצמו ירחם עליך. ומסיים הכתוב שם "כְּאֲשֶׁר נִשְׁפַּע לְאַבְרָהָם", שנשבע ה' לאבות שיוריש את מידת הרחמים לבניהם. גומלי חסדים - מנין שישיראל ירשו גם מידה זו, שנאמר כאן "וְשֹׁמֵר ה' אֱלֹהֶיךָ לֶךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֶסֶד אֲשֶׁר נִשְׁפַּע לְאַבְרָהָם" - נשבע ה' לאבות שיוריש את מידת החסד לבניהם. ומדברי רבי חייא שדרש פסוק זה על קיום המצוות, יש ללמוד שכוונתו על שני מיני המצוות: ה'הברית' - הם המצוות שבין אדם למקום, ו'החסד' - הם המצוות שבין אדם לחברו.

הלכה

"וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ" (דברים ח, י).

מהלכות ברכת המזון

מתוך ספר "הלכות יום ביום" להגרמ"מ קארפ שליט"א

דרך גאווה ולא להשען מאחוריו על המשענת [אא"כ הוא זקן או חולה וכיו"ב שקשה עליו הישיבה] אלא ישב באימה וכן"ל.

כל הנ"ל לכתחילה אבל בדיעבד אם בירך בעמידה או בהסיכה ואפי' במהלך יצא.

המהלך בדרך - היה מהלך בדרך וקשה עליו עיכוב הדרך כגון שמהלך בשיירא מותר לברך כשהוא מהלך שאין דעתו מיושבת עליו, אבל אם אין מפריע לו עיכוב הדרך כלל ואינו חושש יברך מיושב.

ברכת המזון במכונית - הנוהג במכונית אע"פ שהוא בדרך צריך לעצור הרכב ולברך ולא כשהוא עוסק בנהיגה, אא"כ הוא בגדר סכנה לעצור אבל הנוסעים יכולים לברך בישיבה ברכב.

לרוב פשיטתו עד שהוצרך הרמ"א לומר ונ"ל, ובק"ו מהמברך שברכתו מוכחת עליו. ועוד דכשיצאין ממנו הרי בעי קביעות וישיבה מחמת הא גופא. וצ"ע.

ה. ברכות נא, ב, אכל ומיסב יושב ומברך, וכתב המאירי "מפסיק המסיבה וישב לו ומברך דרך אימה ויראה". וכן הוא בירו' פ"ז ה"ה אכל ומיסב מתעטף ומברך, וכ"כ רבינו יהונתן מלוניל שם "אם אכל מסב במטה דרך הסבה אסור לו לברך דרך הסבה, [דהא] דרך שורה וגאווה הוא, אלא יזקוף עצמו ביראה ויברך". וכ"פ בטוש"ע קפ"ג ס"ט. וראה לעיל מהאחרונים יושב באימה כיושב לפני מלכו של עולם.

ו. רמב"ם פ"ד מברכות ה"א ובב"י וברמ"א ס"ט.

ז. הרא"ש ספ"ז דברכות כתב דמה שאמרו אוכל כשהוא מהלך יושב ומברך, מיירי במהלך בביתו אבל המהלך בדרך לא הזקיקוהו לעמוד יותר מקורא ק"ש ומתפלל לפי שאין דעתו מיושב עליו אם יאחר דרכו. וכ"כ רבינו יהונתן מלוניל שם "האי מהלך לאו בדרכים קאמר דלא עדיף מק"ש דסגי ליה בעמידה אלא מהלך בבית מפנה לפנה מחמת טרדתו" וכ"כ ברבינו מנוח פ"ד מתפלה ה"א דמהלך בדרך מברך אפי' מהלך דישב הדעת עדיף, וכן הסכים רש"י ושאר מפרשים ע"ש. ובכלבו סי' כה' כ' כן בשם התוס'. והביא הכלבו שם דיש מהגאונים שחולקים ע"ז ולפי דבריהם צריך להעמיד הבהמה עד שיברך ג' ברכות דרכוב כמהלך דמי. ובב"י ס"ס קפג הביאו וכו' דנקטי' כהרא"ש. וכבר נתבאר שכן דעת הרבה ראשו. וכ"פ בטוש"ע סי"א דאין צריך לישב לפי שאין דעתו מיושבת. ומהאי לינא מבואר דאם רצה רשאי לישב ורק שלא הטריחוהו לישב, וכן מבואר באהל מועד שהביאו הב"י דתלוי ברצונו. וכבר כ' הש"ע בסי' צד ס"ד "והכל לפי המקום ולפי הדרך ולפי ישוב דעתו" לכן נראה דאם מהלך בדרך ואינו קשה עליו עיכוב הדרך ואינו חושש כלל לכ"ע צריך לישב.

ח. בכלבו מבואר דהנוסע ע"ג חמור הוי כרכוב כמהלך ולהמחמירים צריך לעמוד ואמנם אנן קיי"ל כהרא"ש וסייעתו דההולך בדרך א"צ לישב ולברך, וכל שכן הנוסעים במכונית דנראה דלכ"ע לאו כמהלך דמו דהוי כיושב בספינה ומיא הוא קממטו לה, ויכולים לברך מיושב. אבל הנהג שיעוסק בנהיגה גרע טובא מרכוב כמהלך דהוי כעוסק במלאכתו וקורא וקיי"ל דאסור לעסוק במלאכתו כשהוא מברך כמ"ש בטוש"ע סי"ב, וכש"כ נהיגה דיש בזה חשש פיקוח נפש שצריך להיות מרוכז בנהיגה לכן חובה עליו לעצור הרכב ולברך. ולא רק ברה"מ אלא אף בשאר ברכות לא יעסוק במלאכתו ויברך וכמ"ש במ"ב סקל"ז.

הכנת עצמו לברכה - קודם ברכת המזון יכוין להכין עצמו לקיים מצות עשה של ברכת המזון, לברך באימה ויראה ובכונה עצומה ובשמחה רבה ובטוב לבב, שע"י הברכה הוא ממשיך שפע וברכה רבה וחיות ומזון לכל העולמות ויעצום עיניו או יברך מן הסידור וישב באימה כיושב לפני מלכו של עולם.

ברכת המזון בישיבה - הואיל וברכת המזון צריכה כונה וכובד ראש והיא דאורייתא לפיכך צריך לברך כל ברכת המזון בישיבה [ואפילו ברכה רביעית]² ולא בעמידה, בין שאכל בעמידה או בהילוך צריך לישב משום כבוד הברכה וכדי שיוכל לכוין יותר, [ומהלך בדרך ראה להלן], ואף המסובין שיוצאין מן המברך צריכים לישב ובאימה.

ברכת המזון בישיבה - אין לברך ברכת המזון בהסיכה שהוא

א. יסוד ושורש העבודה שער הבכורות פרק ט' והביא כן מהזה"ק פרשת ויקהל (ריח, א) ובסידור הרש"ש ובן איש חי חקת ס"ב וכה"ח קפג סקמ"ו. והלשון "יושב באימה" שכתב הרש"ש מפורש בש"ע קפ"ג ס"ט וכן ברמ"א שם.

ב. מ"ב סקל"א דכ"מ מסתימת הפוסקים דאף בברכת הטוב והמטיב דרבנן צריך לישב. אך בשעה"צ שם הביא מהכלבו סי' כה' שכתב דהרכוב ע"ג בהמה צריך להעמידה בג' ברכות ראשונות דרכוב כמהלך, ומוכח דבהטוב והמטיב א"צ לישב. והניח בצ"ע. אך המעיין שם ובארחות חיים סי' מה' יראה דזו פשרה שעשה הכלבו, ד"א שהמהלך בדרך א"צ להתעכב ולישב משום ישוב דעתו וי"א שצריך לישב בברה"מ דאורייתא ולכן הכריע דלכה"פ בג' ברכות דאורייתא יעמיד הבהמה, אבל בהטוב והמטיב דרבנן סומך על הפוסקים שהמהלך א"צ לעמוד בברכת המזון. ונראה דאף מה שנתקשה בלשונות הראשו' שאמרו דהיא דאורייתא ומשמע דרק בשל תורה נדחק דעיקרו דאורייתא, נראה דזה פשוט להו דכל שהוצרך לישב בברה"מ דאורייתא בודאי לא יעמוד וילך בהטוב והמטיב דאין לך לזלזל גדול מזה. ומטעם זה נמי לכתחילה יש לישב אף בבקשות דהרחמן להראות שאיננו עליו כמשא אף שמדינא בודאי מותר לאומרם במהלך. וכן המנהג. ושו"ר כן בכה"ח סי' קצ"א סק"ה בשם הגר"ח פלאגי' זצ"ל דיש לישב גם בהרחמן עד עושה שלום דומיא דתפילת עמידה. ואף דלא דמי כלל בודאי כונתו כנ"ל.

ג. ברכות נא, ב ספ"ז, "והלכתא בכולהו יושב ומברך". ובתו' שם רמז לדבר ושבעת "ושב עת" וברכת. וברמב"ם פ"ד ה"א, ובטוש"ע קפ"ג ס"ט. ובטור וכן בש"ע כתבו הטעם בזה "כדי שיוכל לכוין יותר". ובראשו' שם [בתו' ריה"ח ותר"י ומרדכי] הטעם דהחמירו בה דברה"מ מה"ת, והיינו בחומר הברכה בכונה וישוב הדעת. ואמנם בתוריה"ח שם כתב "משום כבוד הברכה" והיינו להראות חשיבות הברכה של תורה. ובלבוש ס"ט כ' "צריך לישב בשעה שהוא מברך הוא וכל המסובין, מפני שברכת המזון ארוכה היא ויוכלו לכוון בה יותר כשהן יושבין מכשהן עומדין". וכן מתבאר מדברי הארחות חיים דיני ברה"מ סי' נג' דאין שואלין בברה"מ כלל לפי שדינה כתפלה מה תפלה אין מתפללין אותה אלא במקום אחד ובעמידה כך ברכת המזון אין מברכין אותה אלא ביושב" ונפסק בש"ע קפ"ד ס"ח ש"מ דכ"ז מחומר הכונה שבברה"מ.

ד. רמ"א שם ס"ט "ונראה לי כו" ובלבוש הואיל ויוצאין בברכתו צריכין לישב באימה כמברך עצמו ובמ"ב סקל"ג. ואיני יודע מה החידוש בכ"ז

המשנה ברורה (סי' קפ"ה ס"ק א) הביא בשם ספר החינוך, שכתב, כך מקובלני מרבתי שכל הזהיר בברכת המזון מזונותיו מצויות לו כל ימיו בכבוד.

במדרש תלפיות (ענף בהמ"ז) הביא בשמו (של ספר החינוך) דבנוסח ברכת המזון אין אות ה' [פא זקופה מאותיות מנצפ"ך] שכל המברך ברכת המזון בכונה אין שולט בו לא אף ולא קצף וכו'. (עטרת זקנים שם).

זוהר ויקהל דף ריח, א

רבי יוסי פתח וכו': ר"י פתח ואמר, ויאכל בעז וישת וייטב לבו. מהו וייטב לבו. הינו שברך על מזונו. והעמידהו, וזה הוא סוד שמי שמברך על מזונו הוא מטיב ללבו. ומי הוא. הוא כמו שכתוב, לך אומר לבי. וכתוב, צור לבי. ומשום שברכת המזון חביבה לפני הקדוש ברוך הוא, כל מי שמברך על השבע, מטיב ומשמח למקום אחר, דהינו להמלכות, וסימנך, סעודת השבת, שמקום אחר, שהוא המלכות, נהנה מברכת השבע ההיא והשמחה. וכאן, נהנתה המלכות, מברכת השבע ההוא של הצדיק בעז. וזהו, וייטב לבו. מהו הטעם, שהמלכות נהנית מברכת המזון. הוא משום שמזון של אדם קשה לפני הקדוש ברוך הוא, שהוא מקום ההוא, וכיון שהאדם אכל ושתה ומברך ברכת המזון, ברכה היא עולה, ונהנית המלכות מאלו דברים הנאמרים על השבע שעולים, ונמצא שנהנה מן המזון למטה, ולמעלה. וזה הוא סוד בין החברים. הסוד, פי בחול אין מקום ההוא נהנה אלא מאלו הדבורים העולים מתוך השבע, דהינו מברכת המזון, וכל המלים מתעטרות ורורות ושבעות בשמחה, ומקום ההוא נהנה מהם. ובשבת, הוא סוד אחר. שבמזון ממש ובשמחה ההיא של המזון של מצות שבת, נהנית המלכות, ונמצא המזון עצמו כלול לגמרי מלמעלה ומלמטה. וזה סוד, כי ממך הכל ומידך נתנו לך. ודאי, שהמלכות נהנית מהנאות הזו של האדם ובשמחה זו שבמזון של מצות שבת כמו שהעמידהו. מי שמברך להקדוש ברוך הוא מתוך השבע, צריך לכוון לבו ולשום רצונו בשמחה, ולא יהיה עצב, אלא שברך שמחה בסוד הזה, וישום רצונו שהוא נותן עתה לאחר, בשמחה ובעין טובה. וכמו שהוא מברך בשמחה בעין טובה כך יתנו לו בשמחה ובעין טובה ועל כן לא יהיה עצב כלל, בשמחה ובדברי תורה. וישום לבו ורצונו לתת ברכה במקום שצריך. כאן סוד, ארבע מרכבות השולטות בארבע רוחות של המלכות, ומחנות המלאכים, נאונים מברכה ההיא שעל השבע, ובאלו המלות שבברוך אתה, שבברכת המזון, נהנה ונתגדל ונתעטר בו, המלכות, ומי שמברך, הרצון צריך להיות בשמחה ובעין טובה, ועל כן כתוב טוב עין הוא יבורך. וכאן תרד לסופו של המקרא, שכתוב, כי נתן מלחמו לדל. ואם לא תאמר כך, בברכת המזון, אין ראש הפתח סופו, ואין סופו ראשו, שאין להם קשר זה בזה. אלא, טוב עין, הוא כמו שהעמדנו, שהוא יברך ודאי בעין טובה בשמחה, ולא לחנם הוא מברך בשמחה, כי מהברכה ההיא ומהשמחה ההיא נותן מלחמו לדל, דהינו המקום הצריך להיות נאון מכל הצדדים, מימין ומשמאל, מקום שאין לו מעצמו כלום, מקום הנהנה מכל הצדדים ונכלל מכל הצדדים, שהוא המלכות, ועל כן היא נקראת דל, ועליה אומר פי נתן מלחמו לדל. דברים אלו אינם נמסרים אלא לחכמים היודעים סודות עליונים ודרכי התורה. בא וראה בעז היה טוב עין. עזות מצח לא היה בו לעולם. מה פתוב, ויבא לשכב בקצה הערמה, שהוא סוד הפתוב, בטנף ערמת חטים, מפאן למדתי כל מי שמברך ברכת המזון בראוי, בשמחה, ברצון הלב, כשעולה מעולם הזה, מקום נתתן לו תוך סודות עליונים בהיכלות הקדושים. ויבא לשכב בקצה הערמה, אשרי הוא האדם השומר מצות אדונו, ויודע הסודות שלהם, שאין לנו מצוה ומצוה בתורה, שאין תלויות בה סודות עליונים ואורות וזים עליונים, ובני אדם אינם יודעים ואינם משגיחים בכבוד אדונם, אשרי חלקם של הצדיקים, אותם העוסקים בתורה. אשרי הם בעולם הזה ובעולם הבא.

רבי יוסי פתח ואמר (רות ג) "וילאכל בעז וישת וייטב לבו". מהו וייטב לבו. דבריו על מזוניה ואוקמוה ודא הוא רזא דמאן דבריו על מזוניה דא אותיב ללביה ומאן איהו דכתיב (תהלים כ"ז) "לך אומר לבי". וכתיב (שם עג) "צור לבי" וגומר ובגין דברכת מזונא חביבא קמי קדשא בריך הוא כל מאן דבריו על שבעא אוטיב וחדוי לאתר אחרא וסימנך סעודתי דשבתא דאתר אחרא אתהני מההיא שבעא וחדיו. והכא אתהני מההיא ברכא דשבעא (נ"א דההוא בעז וייטב לבו) מאי טעמא בגין דמזונא איהו קשה קמי קדשא בריך הוא וכיון דבר נש אכיל ושתוי וקא מברך ההיא ברכתא סלקא ואתהני מאינון מלין דשבעא דסלקין ואשתכח דאתהני ממזונא מתתא ומלעילא ודא איהו רזא דבין חברייא. רזא בחול לא מתהני ההוא אתר אלא מאינון מלין דסלקין מגו שבעא וכלהו מלין מתעטרין וריון ושבעין בחידו וההוא אתר אתהני מנייהו בשבת איהו רזא אחרא במזונא ממש ובההוא חדוה דמזונא דמצוה דשבת ובכלא אשתכח כלילא מעילא ותתא ורזא דא (ד"ה א' כ"ט) "כי ממך הכל ומידך נתנו לך" ודאי בהנאותיה דא ובההוא חדוה דמזונא דמצוה דשבת. כמה דאוקמוה מאן דמברך לקדשא בריך הוא מגו שבעא בעי לכוונא לביה ולשוואה רעותיה בחדוה ולא אשתכח עציב אלא דיברך בחדוה ברזא דא ולשווי רעותיה דהא איהו יתיב השתא לאחרא בחדוה בעינא טבא וכמה דאיהו מברך בחדוה ובעינא טבא הכי יחבין ליה בחדוה ובעינא טבא. ובגין כך לא ישתכח עציב כלל אלא בחדוה ובמלין דאורייתא וישווי לביה ורעותיה למיהב ברכה דא ברזא דאצטריך רזא הכא ארבע רתיבין שליטין בארבע סטריין. ומשיריין אתונו מההיא ברכתא דשבעא ובאינון מלין דברוך אתה אתהני ואתרבי ואתעטר ביה, ומאן דמברך אצטריך רעותא בחדוה ובעינא טבא ועל דא כתיב (משלי כ"ב) "טוב עין הוא יברך". והכא שפיל לסיפא דקרא דכתיב פי נתן מלחמו לדל. דאי לא תימא הכי האי

קרא לאו רישיה סיפיה ולא סיפיה רישיה. אלא טוב עין כמה דאוקימנא הוא יברך ודאי בעינא טבא בחדוה. ולא איהו למגנא לברכא בחדוה דהא מההיא ברכתא ומההוא חידו נתן מלחמו לדל אתר דאצטריך לאתזנא מכל סטריין. אתר דלית ליה מגרמיה כלום. אתר דאתהני מכל סטריין ואתפליל מכל סטריין. מלין אלין לא אתמסרו אלא לחכמיין דידעין רזין עילאין וארחין דאורייתא. תא חזי בעז טב עינא הוה ותוקפא דמצחא לא הוה ביה לעלמא. מה כתיב (רות ג) "ויבא לשכב" בקצה הערמה רזא דכתיב (שיר השירים ד) "בטנף ערמת חטים" מהכא אוליפנא כל מאן דמברך ברכת מזונא כדקא יאות בחדוה ברעותא דלכא כד סליק מהאי עלמא אתר אתתקנא ליה גו רזין עלאין בהיכלין קדישין ופאה איהו בר נש דנטיר פקודי דמאריה וידע רזא דילהון דלית לך פקודא ופקודא באורייתא דלא תליין ביה רזין עלאין ונהורין וזיוין עלאין ובני נשא לא ידעי ולא משגיחין ביקרא דמאריהון. ופאה חולקיהון דצדיקייא אינון דמשתדלי באורייתא ופאין אינון בעלמא דין ובעלמא דאתי.